

TYPER OCH TIDSDRAG FRÅN UPPLÄNSK BYGD

EXCELLENSEN PÅ LYDINGE

En gustaviansk hovman i uppländsk herrgårdsmiljö

Riksmarskalken greve Claes Fleming tillhörde dessa gustavianer, som genom sin börd och sina yttre företräden uppnådde de högsta spetsarna i samhället utan att ha satt några djupare spår i sin samtids politiska historia. Hans levnad var, för att tala med J. O. Wallin, »en vacker sommardag, som ej skakat luften med några stormar». Trots detta tillhör han de mer sympatiska personligheterna i den till det yttre så lysande men i övrigt inte alltid så respektabla krets av hovmän och statsmän, som spreda något av glansen från tredje Gustavs dagar även över hans sons, Gustav IV Adolfs, och hans broders, Karl XIII:s, mindre glansfulla regeringstid. Framför allt har Claes Fleming gått till eftervärlden som »den litteräre excellensen», vilken gynnade vitterhet, konst och vetenskap, och Uppsala universitet har all anledning att tacksamt bevara hans minne.

Claes Fleming besatt en bildning, som stod betydligt högre än den, som var utmärkande för de med honom samtida sengustavianerna. Han hade en förfinad smak och understödde på ett sätt, som helt var värdigt hans stånd, fattiga och begåvade konstnärer. Men han var också en älskvärd människa, som i kretsen av de vänner, han förvärvat och som icke alla hade tillträde till de kretsar, där han själv rörde sig med bördens och rangens rätt, visade en trofasthet och en okonstlad vänskap, som man knappast hade väntat av en av rikets herrar. När excellensen, trött av det ytliga och flärdfulla livet i hovkretsarna, ville finna vila och ro i »lärda mödor» och stilla meditationer, drog han sig tillbaka till sin gård Lydinge i Stavby, och det är från denna miljö, där han, för att citera Geijer, »omgiven av böcker, några vänner och en av honom själv förskönad natur» tillbragte sin levnads afton, några glimtar här skola räddas undan glömskan. »Den, som till honom lyssnat i skuggan av Lydinges lummiga träd, skall ej förgäta det», tillägger Geijer.

Men först skola de yttre dragen av Claes Flemings liv i korthet tecknas. Han föddes 1771 som son till hovmarskalken Johan Casimir Fleming. Vid 10 års ålder sändes han till Uppsala akademi, som han i hela sitt liv skulle komma att omfatta med det varmaste intresse, och där han nu under sin ungdom företrädesvis ägnade sig åt vittra studier. Under denna tid knöt han ett varmt vänskapsband med Matthias Floderus (1766—1822, son till professorn i grekiska Johannes Floderus), som sedermera efter att ha varit docent i faderns ämne och konsistorienotarie blev teol. dr och prost i Rasbo, alltså ej långt från excellensens Lydinge. Om detta vänskapsförhållande säger Geijer, att han varit vittne till »den förtrolighet, varmed en av rikets herrar greve Fleming umgicks med prosten i Rasbo, en redlig och kunnig man av gammaldags trygghet och munterhet».

Först 1794, när hans fader dött, lämnade Claes Fleming Uppsala för att som kavaljer hos hertiginnan av Södermanland ägna sig åt hovmannens kall. Vid hovet synes en lysande framtid ha väntat den unge ädlingen. Gustav IV Adolf, som inom kort skulle bli myndig, omfattade honom med verklig vänskap, och av ryktet utpekades han redan som den blivande kungagunstlingen. Som sådan kunde han bli farlig för Reuterholm, som sedan hertig Karls roll var utspelad nu försökte närma sig den unge Fleming för att genom hans förmedling behålla sin makt. Men när konungen 1796 blev myndig, vände sig bladet. Mot förmodan blev Fleming icke regerande gunstling, ty Gustav Adolf hade som bekant den egenkapen att vilja regera själv. Med sin fina takt drog han sig nu tillbaka från politiken och förblev blott vad han tidigare varit, hovman och sin konungs personlige vän. Han hade nu vid 25 års ålder stigit till rangen av överstekammarjunkare.

Sina vittra intressen från uppsalåtiden omsatte han nu praktiskt. I det då florerande litterärt-musikaliska stockholmssällskapet »Nytta och Nöje» blev han en av de ledande krafterna. I Svenska akademien invaldes han vid 28 års ålder.

Man kunde ha väntat, att den förre konungagunstlingens stjärna skulle ha dalat genom statsvälningen 1809, men så blev ej fallet. Vid den historiskt märkliga valriksdagen i Örebro 1810 blev han utsedd till lantmarskalk och utnämndes samma år till serafimeriddare och statsråd. I denna sistnämnda befattning utvecklade han ej några större statsmannaegenskaper men kvarstod i 14 år för att vid sin avgång bli riksmarskalk. Efter att tidigare ha varit friherre upphöjdes han i grevligt stånd. Claes Fleming hade sålunda uppnått de högsta positioner i samhället.

Av sina samtida beskrives han som en högväxt, kraftfull man

Bild 1. Riksmarskalken
CLAES FLEMING (1771—
1831). Målning av C. F.
VON BREDA. Gripsholm.

med regelbundna, uttrycksfulla anletsdrag och med ett ända in i ålderdomen blomstrande utseende. Det porträtt, som Breda målat av honom i Serafimerordens dräkt 1810, torde ha givit hans yttre full rättvisa.

För det litterära Uppsala liksom för akademien överhuvudtaget kom excellensen att spela en betydande roll. Han blev visserligen aldrig universitetskansler, som han kanske önskat, men universitetet hade i honom en uppriktig vän. Om detta intresse vittnar hans brevväxling med professor Joh. Henrik Schröder (1791—1857). Matthias Floderus hade förmedlat bekantskapen mellan excellensen och »lille Schröder», som var en ofta sedd gäst i Rasbo prästgård och även blev det på excellensens Lydinge, där han senare hade en kammare stående för sin räkning.

Claes Fleming förblev hela sitt liv ogift. I Stockholm hade han ett elegant ungarlshem i kvarteret Jakob mindre vid Jakobs kyrka, inrett i gustaviansk stil med ett stort bibliotek och utsökta konst-saker. Betjäningen bestod av en kammartjänare, två betjänter, en kusk och en kokerska.

Somrarna tillbragte excellensen på Lydinge, som han ärvt av sin fader. Lydinge är ingen stor herrgård. Karaktärsbyggnaden är uppförd på 1700-talet i en våning med mansardtak. Till denna ansluta sig två flyglar. Här hade excellensen inrett ett utsökt smakfullt tusculum i rent gustaviansk stil med stort bibliotek och rikliga konstsamlingar. Omkring herrgården utbredde sig en lummig park med orangerier och en engelsk trädgård med grävda kanaler.

Bland Flemings vänner var prosten Matthias Floderus en av de oftast sedda på Lydinge. Lika välsedd var prostens unge son Gustaf (1797—1822), vid denna tid en ung student och extra ordinarie i Kungl. Kommerskollegium. Han har i sin dagbok för eftervärlden bevarat flera skildringar av det flitiga och otvungna umgänget mellan excellensen och sin fader prosten, dels på Lydinge, dels i Rasbo prästgård, dels också på herrgårdarna i trakten, framför allt Frötuna, där Malla Silfverstolpes vänner, det »älskvärda, lyckliga paret» Emanuel De Geer (1786—1829) och hans friherrinna, född Didron (1791—1864), härskade.

En klar augustidag år 1820 for Gustaf Floderus med sin far till Lydinge för att besöka excellensen, som skickat inbjudan. Älskvärd som excellensen var mötte han dem på vägen. Han var då i sällskap med statssekreteraren, friherre Herman Battram (1764—1823) och överstelöjtnant Salomon Brelin (1775—1830), båda unga karlar, den senare ständigt gäst på Lydinge.

När herrarna mötte dagboksförfattaren och hans far, var det en fjärdingsväg kvar till Lydinge. Prosten och excellensen gingo till fots resten av vägen, men Gustaf åkte med statssekreteraren Battram. När alla kommit fram, åt man middag klockan 2. Sedan tillbragtes eftermiddagen i biblioteket och trädgården, där man åt bär. De äldre herrarna satte sig sedan att spela vira, och Gustaf fick en stund vikariera för excellensen. Excellensen var denna dag ovanligt munter. Han visade Gustaf »en crachan, som han fått av konungen med hans och Carl XIII:s porträtt inuti, då man knäppte upp emailen». Han uppmanade sedan Gustaf att härma kända personer i Uppsala, salig akademiräntmästaren Craelius (1770—1818), »gubben» Thunberg (1743—1828) och professor Götlin (1744—1820). Kl. 9 slöts spelet och Gustaf gick med överstelöjtnanten att bese excellensens nya badhus, som han anlagt i parken. Det var högst luxuöst inrett. Man kom in genom en förstuga och hade då t. v. ett grönmålat förmak med betsade möbler och prytt med alla Stockholms »acteurs och actricers portraiter», målade av en av excellensens skyddslingar, konstnären Leonard Roos af Hjelmäter (1787—1841), som vid denna tid vistades utomlands på excellensens bekostnad. Rakt fram var en dörr in till

Bild 2. Prosten i Rasbo teol. dr MATTHIAS FLODERUS (1766—1822). Målning av F. WESTIN. Tillhör förf.

själva badrummet, där badkaret stod. Till detta ledde genom väggen två »pipor», den ena med kallt vatten och den andra med varmt från pannrummet i det intill belägna brygghuset.

Fjorton dagar senare for dagboksförfattaren med Schröder åter till Lydinge. Där voro då baron De Geer på Frötuna, greve Lars Fredrik Cronhielm till Flosta (1776—1832) och Gustafs jämnårige och nära förtrogne från uppsalatiden Lars Johan Hierta (1801—1872). Lars hade vid denna tid lämnat Uppsala och ingått i Bergskollegium. Återseendet var ganska hjärtligt. De båda vännerna talade mest om Lars' syster Carin (sedermera gift Smerling, 1798—1872), som Gustaf omfattade med stor, ehuru tyvärr obesvarad kärlek. I excellensens bibliotek funno de målaren Roos' resejournaler, som denne skickat excellensen som tack för de understöd han erhållit under sina utländska studieresor.

Några dagar senare var Gustaf åter på Lydinge, där han träf-

fade excellensens sekreterare vid riksmarskalksämberet Erik Magnus Kuylenstierna (1789—1869) och Schröder. Han blev kvarbjuden och gick kl. 10 »genom Engelska parken med lykta till Eremitaget, som blev vårt (d. v. s. hans och Schröders) nattläger». Gustaf blev nu kvar några dagar på Lydinge, varefter excellensen och Schröder foro med Gustaf till Rasbo för att fira Gustafs föräldrars silverbröllop. Det firades på Lundby hos prostens gamla moster, änkeprostinnan Maria Catharina Moman (1739—1822). Där voro utom silverbröllopparet baron De Geer, baron Joh. Gustaf Brauner (1757—1840), ständig gäst på Frötuna och känd från skalden Böttigers memoarer som »Bånge», baron Joakim von Düben på Älvgårde (1771—1838) och Gustafs syskon.

I augusti 1821 skickade excellensen bud till Rasbo efter prosten och Gustaf att komma till Lydinge. Där voro P. A. Wallmark (Paw, 1774—1858), hans litterära vapendragare P. A. Granberg (Idegran major, 1770—1841), skulptören, professor E. G. Göthe (1779—1838) och ståthållaren på Stockholms slott, friherre Fredrik Vilhelm Klingspor, även känd som miniatyrmålare (1761—1832). De två första voro ändamålet för Gustafs resa. Han hade ej träffat dem förut och var nyfiken att få se dem på nära håll, intresserad som han var av den litterära fejd, som just nu stod på sin höjdpunkt. »Markalls sömnlösa nätter» hade just kommit ut, och Gustafs sympatier voro naturligtvis hos nyromantikerna, av vilka de flesta voro hans personliga vänner i Uppsala. Paw tyckte han »bar syn för sägen, såg falsk och ombytlig ut». Idegran såg ut som »en arg bandhund». Paw sade åt Schröder, vilken som vanligt var på Lydinge, att han trodde »att supa och tobaksrökande voro saker, som tillhörde akademiska livet». Måltiden var präktig, och därefter gjordes en promenad i vagn.

Fjorton dagar senare var excellensen i gudstjänsten i Rasbo kyrka, där Gustafs 17-årige bror Uno (1804—1874) predikade. Middag äts på Lundby, dit excellensen och överstelöjtnant Brelin även voro inbjudna. Excellensen brydde Gustaf för Carin Hierta, som han sade vara »en täck flicka, som har ögon, som ge stora passioner».

På Lydinge vistades även vid flera tillfällen, då dagboksförfattaren var där, en avlägsen släkting till excellensen, baron Johan Claes Fleming (1794—1853), om vilken Gustaf skriver: »Unge Fleming är ram finne, kan både finska och ryska språken och berömde mycket finska kvinnornas skönhet. Han tycktes ha hjärta, urskiljning och modestie, sällsynta egenskaper vid Svea livgarde.» Han blev sedermera överstelöjtnant vid gardet och kabinettskamarherre hos Oskar I.

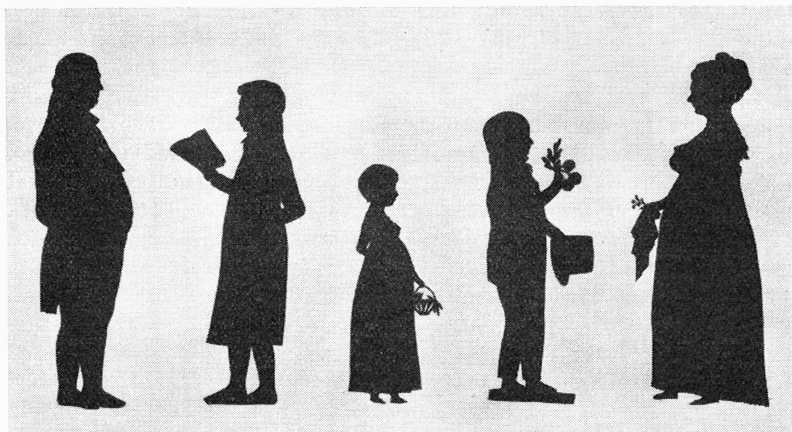

Bild 3. Prosten Floderus med familj. Fr. v. prostens, sonen Gustaf (1791—1822), dottern Mathilda (1805—1823), sonen Uno (1804—1874) samt prostinnan, f. Berg (f. 1778—1841). Tillhör fru Pinda Westerlund-Selmer, Oslo.

Bland andra gäster hos excellensen, som omtalas i dagboken, kunna nämnas överstekammarherren, friherre G. N. A. Stierneld (1791—1868) samt änkemajorskan Beata Ulrika Bure (1754—1836) och hennes systrar, de originella fröknarna Christiana (1764—1828) och Edla Silfverstedt (1768—1845) på Västerberga i Rasbo, även kallat »Fröken-Berga».

Sommaren 1822 var Gustaf åter på Lydinge, sedan excellensen kommit dit från Stockholm. Där fick han bo i »Gula rummet» i »Historiska palatset» tillsammans med Schröder och Axel Reuterholm (1803—1864), vid denna tid e. o. kanslist i kanslistyrelsens expedition. Som kammarherre slöt han sin ryktbara ätt. I juli firades Matthias Floderus' 56-årsdag på Lydinge, »lustigt och högtidligt». När excellensen propulerade sin ungdomsväns skål, dånade 64 kanonskott i parken. Överstelöjtnant Brelin hade knutit en valvbåge av rosor, som nu placerades över festföremålet och därefter vid vagnen, när prostens och prostinnan stego upp i den.

På Lydinge vistades nu även den gamle f. d. överceremonimästaren vid Gustav III:s hov Leonhard von Hauswolff (1746—1826). Han bar alltjämt »svenska dräkten» och måste ha tett sig som en gengångare från forna dagar. På hans namnsdag 28 september kallades prostens och Gustaf till Lydinge, som var smyckat till fest. Sedan aptitsupen tagits i salongen och man skulle sätta sig till bords, kommo »tio små väl klädda flickor, placerade å ömse sidor

om trappan, och ur varsin korg strödde de blommor framför och efter den 76-åriga gubben». Vid bordet var det muntert, och många skålar utbringades under kanonskott. På kvällen spelade man »Lotto Dauphin» i salongen, under det flyglarna voro illuminerade.

I början av oktober hade excellensen ordnat stort bröllop på Österberga i Rasbo, som han ägde och »brukade med eget folk». Excellensen hade överceremonimästaren med sig. Han var »mycket glad, dansade med bruden, brudfrämmorna, husets släktingar m. fl. diverse gånger, söp 1 1/2, åt skinka och drack öl, sammanledes gamle Hauswolff».

Några dagar därefter kom åter bud från excellensen, att han ville ha Gustafs hjälp med »hemliga handlingar och deras supplerande». Det rörde sig om kvarlätenskapen efter excellensen Carl Lagerbring (1751—1822) och överstelöjtnant Brelins bror, amiral Gyllensköld. Själva akterna förvarades i låsta kistor på Uppsala universitetsbibliotek. När te dracks kl. 6, omtalte Gustaf »av en händelse», att han denna dag fyllde 25 år. Excellensen, överceremonimästaren och överstelöjtnanten »kysste och gratulerade honom då av hjärtat». Om kvällen »höllö de sig lustiga». Av excellensen fick han faderns och farfaderns porträtt, stuckna i koppar.

Detta var sista gången Gustaf Floderus besökte Lydinge. Omkring nyåret 1823 gick en förhärjande sjukdom fram över upplandsbygden och nedlade samtidigt på dödsbädden prosten samt Gustaf och hans lilla syster.

Mot slutet av sitt liv, då han plågades av tilltagande ohälsa, slog sig excellensen ned på Lydinge för gott. Hur livet där gestaltade sig i vardagslag, få vi en ganska god bild av genom ett brev från hovkamreraren Johan Erik Forsstrand (1782—1863) till hans fru från ett besök där i augusti 1828.

Det är en regnig söndag. Kl. 11 f. m. sitter excellensen i biblioteket, klädd i »surtout». Han ber Forsstrand, som utom överstelöjtnanten är den enda gästen, att sitta ned och säger, att de nu skola hålla gudstjänst hemma, eftersom regnet hindrar dem från att gå till kyrkan. Efter en stund kommer Brelin, och då läser excellensen själv först två verser ur psalmboken, därefter episteln, sedan förberedelserna av Lehnbergs predikan för dagen, därpå evangelium och sedan fortsättning av predikan, sedan åter en psalm och så slutas detta, »som rörde oss alla till tårar», skriver Forsstrand. Till middag kommo en överstelöjtnant Jacob Magnus Nordencrutz (1763—1834) från Uppsala med son. Man klär om sig, dinerar och dricker sedan kaffe. Uppsalaborna fara, Brelin och Forsstrand »slumra litet därpå», tills lakejen tre kvart på 6 kommer och säger att te skall serveras.

Bild 4. Lydinge.

Vid ankomsten ned finner då Forsstrand, att sällskapet utökats med en baron Düben. Han har aldrig varit i tjänst utan »brukar jorden och skall vara en behållen man». Det är, som vi förstå, den i samband med silverbröllopet redan omtalade baron Joakim von Düben på Älvgärde.

Måndags morgon kommer lakejen kl. 7 med kaffe, och kl. 10 skall man gå till frukost. Hela aftonen sitter excellensen och Forsstrand i biblioteket, där excellensen lägger patience och hovkammeraren ser på karikatyrer och har gement ledsamt, längtande hem till »sin lilla goda gumma».

Två år senare, 1830, dog överstelöjtnanten, och på den vård, som excellensen lät resa på hans grav på Stavby kyrkogård, kan man alltjämt läsa: »I livet städse verksam och redbar, efter döden lika värderad och saknad.» Excellensen blev en alltmera ensam man. »Sanning och människokärlek» hade han tagit som sitt valspråk. Sina döda vänner glömde han ej. Sin trofaste vän följde han året därpå till skuggornas värld, 60 år gammal. »En vacker sommardag, som ej skakat luften med sina stormar», hade nått sin afton, och den sista glansen från den gustavianska æran var för alltid borta från dessa uppländska nejder.

Erik Floderus.

HAGUNDA—LAGUNDA VARUANSKAFFNINGSBOLAG I ÖRSUNDSBRO

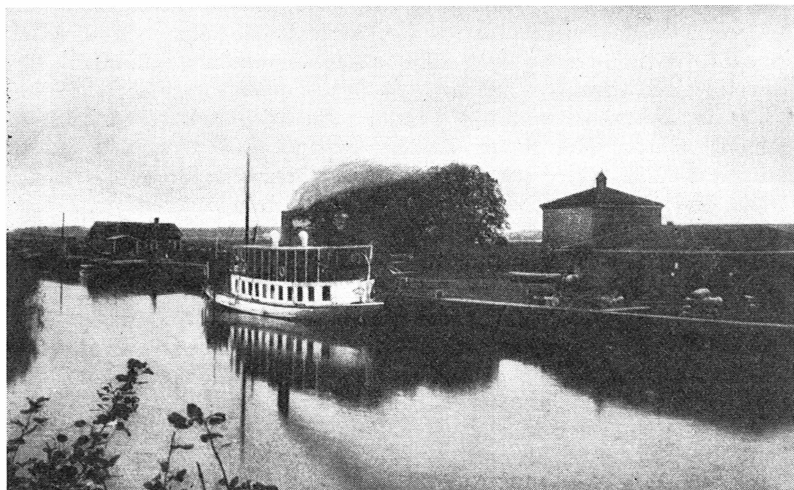
Kring den första svenska »konsumtionsföreningens» bildande år 1850

Kooperativa förbundet firade år 1944 sitt 100-årsjubileum. Det kan i anslutning därtill vara av intresse att med några ord beröra den förening av kooperativ art, som bildades år 1850 i Örsundsbro, nämligen Hagunda-Lagunda varuanskaffningsbolag och som med skäl kan betecknas som vårt lands första konsumtionsförening. Bolagets grundare var den verksamme och initiativrike landshövdingen i Uppsala län Robert von Kraemer, vilken var Örsundsbrogranne, då han år 1833 inköpt Taxnäs gård i Fröslunda socken.

Den lagstiftning, som i forna tider reglerade förhållandet mellan köpstad och landsbygd, framkom vid städernas uppkomst under medeltiden och tillämpades långt in på 1800-talet. Den avsåg i första hand att befrämja arbetsfördelningen mellan stad och land. Stadens intressen skyddades av stapelrätten, vilken föreskrev att allt varuutbyte skulle ske inom staden. På så sätt ville man trygga stadens försörjning med lantmannaprodukter, men syftemålet var också att göra borgarna till goda skatteobjekt. Till en början avsågs väl närmast att skydda de små städernas hantverk och handel, men 1622 infördes den s. k. landtullen, som är att betrakta som en finanstull. Alla varor som infördes till staden belades med tull, och denna fick producenterna (bönderna) betala. Alla sådana restriktioner försvårade självfallet läget för dessa.

Det synes som om en tull skulle ha funnits i Örsundsbro redan år 1613. Detta kan tas som ett bevis för att bönderna i Örsundsbrotrakten ej velat underkasta sig stapeltvånget från Uppsala och Enköping. Örsundsbro ligger ju mitt emellan dessa båda städers egentliga »uppland», Trögden och Uppsalaslätten. I olika sammanhang omnämnes också en marknad i Örsundsbro, varför det lilla samhället var kapabelt att i egen regi ordna sin byteshandel. Salvius skriver 1741 att »strömingen var de flestas vardagsrätt». Marknaden i Örsundsbro var säkerligen till för byte mellan ströming och säd och alltså en viktig förbindelselänk mellan bönder och skärgårdsbor. I protokollen klagas ofta över den för bönderna oförmånliga bytesbalansen, vilken varierade alltefter tillgången på säd och strömming. Detta missförhållande var en av de pådrivande faktorerna till 1850 års varuanskaffningsbolags tillkomst.

I gamla beskrivningar över Uppland omnämnes en vinterväg mellan Stockholm och Bergslagen. Denna gick på Mälarens frusna

Från hamnen i Örsundsbro.

vatten förbi Örsundsbro och Sala, därifrån på »bibanor» till Bergslagen och upp mot Norrland. Det är tydligt att spannmålsfororna gingo denna väg för att bytas mot järnvaror eller säljas kontant. Det karakteristiska med denna handel var att den till största delen skedde utan mellanhänder. Statsmakterna hade emellertid sökt lägga handeln i Bergslagen under stapeltvånget i de s. k. bergsstäderna. Men dessa misskötte sig och kunde inte ordna det viktiga varuutbytet med mälarpövinserna på ett tillfredsställande sätt. Av denna anledning påbjöds, att all handel med Bergslagen skulle vara fri. Här kan man spåra ett intressant förhållande. Medan det övriga Sverige var bundet under stapeltvånget, hade två kommunicerande bygder — Örsundsbro och Bergslagen — frihandel.

Varuanskaffningsbolaget i Örsundsbro måste ha motiverats och framtvingats av en förändring av det kommersiella läget. Sammanslutningen innebar inte så mycket en ändring av de förutvarande handels- och bytesformerna utan dess mer en radikal förändring av Örsundsbro's förbindelser utåt. Och orsakerna därtill voro flera.

Jordbrukets utveckling i början av 1800-talet hade i hast gjort Sverige till ett sädesproducerande land från att förut i flera århundraden ha varit ett importland. Denna jordbrukets utveckling

möjliggjordes genom förbättring av jord och brukningsmetoder, som först började tillämpas av de större godsägarna och därefter spredos till bönderna. Den säljbara säden ökades i mängd. Det blev allt nödvändigare att avyttra överskottet förmånligt, då behovet av kontanter ständigt ökades. Jordförbättringarna kostade pengar, skatter och löner ökade. Sverige gled från den gamla naturahushållningens mot penninghushållningens tid.

Nu stod följaktligen Örsundsbrotraktens bönder och godsägare med ökade skördar och minskade avsättningsmöjligheter. Ty i Bergslagen hade också jordbruket utvecklats raskt, och provinsen blev alltmer självförsörjande med brödsäd. Uppsala och Enköping voro efterblivna småstäder, som själva täckte sitt spannmålsbehov med eget och omkringliggande traktors jordbruk. Uppsala började bli en »mellanhand», som köpte säd från Örsundsbrotrakten och sålde den med god förtjänst till Stockholm. Ett sådant förfarande tillfredsställde inte Örsundsbrotraktens bönder, som voro vana vid direkta affärer. Helt naturligt inriktades förbindelserna på Stockholm. Dessa förbindelser underlättades genom den årensning och hamnbyggnad i Örsundsbro, som tillkom såsom nödhjulsarbete under nödåren 1844—45, och till vilka landshövding Kraemer utverkade statligt bidrag. Och som ett sista och avgörande slag mot den gamla vintervägens avskaffande voro sjösänkningarna, främst Edsjön och Norrviken.

Visserligen upphävde 1846 års lag stapeltvånget i stort sett, men traditionerna och olägenheterna med stadshandel kvarstodo ändock en tid framåt. Hagunda-Lagunda varuanskaffningsbolag kom som en reaktion mot stapeltvånget, från en ort som sedan äldsta tider hävdade bondens rätt att utan mellanhänder få byta vara mot vara av egna produkter. Bolaget var ett försök att överföra gamla, av trakten uppehållna bytesmetoder till en ny av ekonomiska faktorer framtvingad handelsförbindelse. Sammanslutningen kan anses vara en föreningslänk mellan äldsta tiders frihandel och modern kooperation. Varuanskaffningsbolaget fick nämligen kooperativ karaktär, och detta långt innan den kooperativa idén nått Örsundsbro. Bönderna fingo bistert erfara huru hjälplösa de voro, när de ensamma kommo till staden med sin spannmålsfora. Uttrycket »bondfångare» härstammar från denna tid. Brännvinet var många gånger det förnämsta övertalningsmedlet och på hemresan grasserade nog »bondångern» innanför vadmalsrocken. Annat hade det varit under bergslagsresornas tid, då forkörningar företogos gemensamt. Spannmålsfororna till Bergslagen var ett slags distributions-kooperation. Bruksägarna uppköpte säd i parti och avlönade därmed sina arbetare och forkörare.

I en polemik som tidningen Upsala år 1850 förde mot landshövding Kraemer — med anledning av varuanskaffningsbolagets förmenta intrång på Uppsalas handelsrättigheter inom tremilsgränsen — beskylls denne att på sitt gods i Södermanland ha kringgått köpstadens rätt genom att köpa upp varor i parti i Stockholm och sedan sälja dem till inköpspris åt sina underlydande. Här hade således varuanskaffningsbolagets initiativtagare visat sig ha kännedom om fördelen vid gemensamt uppträdande i affärer. Det var då helt naturligt att Hagunda och Lagunda häraders varuanskaffningsbolag fick kooperativ karaktär, när det gällde att hindra Stockholmsborgarens utnyttjande av Örsundsbrotraktens iråkade svårigheter med spannmålsavsättning och förnödenhetsköp.

För övrigt låg samarbetstanken så att säga i luften. Jordförbättringarna krävde samgående dikningsföretag, sjösänkningar o. dyl. Det ekonomiska föreningsväsendet hade just börjat. I Uppsala län hade det sin förnämsta förespråkare i länets landshövding.

Som vi sett växte bolaget fram ur tids- och ortsförhållandena. Landshövdingens försäkringar att det kommit till bara för att ordna strömmingshandeln i Örsundsbro var nog bara en klok taktik för att lugna Uppsala-borgarna, som sågo en mycket viktig handelsförbindelse gå sig ur händerna. När bolaget sedan inköpte en ångbåt med 5 pråmar vittnar detta om att de ledande männen visste vad de gjorde när det gällde att ordna traktens kommersiella förbindelser med ett nytt avsättningsområde, sedan det gamla försvunnit.

Under tre årtionden — 1850 till 1880 — uppehöll bolaget sin reella verksamhet, men av formella skäl kvarstod salubodarna i Örsundsbro till 1919. Den som i dessa dagar reser genom Örsundsbro kan finna några stenkummel vid hamnen vittnande om bolagets en gång så omfattande verksamhet.

Sven Larsson.